

Ислямът в Република България в условията на глобална модернизация

Севим Тахир

Религията е източник на идентичност, ценности и светогледни нагласи. Всяка религия е свързана с една традиция и се позовава на свещени текстове, които вярващите осмислят поколения наред.

Либералната идея, която отрежда религията да бъде част от сферата на личното и индивидуалното се оказва илюзорна. Теорията на модернизацията предвижда религията постепенно да бъде изтласкана от обществения живот и да се практикува като традиция. Въпреки икономическия просперитет и политическия напредък, религията продължава да изпълнява значима обществена роля. Това завръщане на религията в публичното пространство като източник на колективен опит и модел на поведение, поставя под въпрос както идеята за разделянето на публичната и частната сфера, така също и идеята за светската държава. Еволюцията на съвременните общества доказва, че съществува една междинна сфера между публичното и частното, където именно се реализира религията. В този „премеждутъчен сектор“¹ си взаимодействат личната инициатива и обществената сила, а резултатът от този процес се проявява в публичното пространство. (Обичайно – противоречиво.)

Ислямът на свой ред също се завръща в живота на вярващите, но реалните потребности на мнозинството умерени мюсюлмани са пренебрегнати, защото интересът е насочен към т. нар. „войнстващ ислям“. Ислямът е важен обединяващ фактор за мюсюлманите и познаването на ислямската доктрина е от изключително значение за разбирането на случващото се в наши дни. От друга страна, не трябва да се надценява ролята на исляма в съвременните общества. Това, което се случва в мюсюлманските общности не може да се тълкува единствено с Корана.

Мюсюлманите не са монолитна общност, тяхната представа за това какво е ислям е разнолика. Генерализирането и

¹ Ремонд Рене „*Религия и общество в Европа*”, София, 2006, с. 308

абсолютизирането на ислямската същина, с която се обясняват сложни процеси, протичащи в мюсюлманските общности е парадоксално.

Цели и задачи

Целта на настоящата разработка е да представи как ислямската доктрина разглежда върпоса за нововъведенията и имаме ли основание да твърдим, че именно ислямът е причината за липсата на модернизация сред българите мюсюлмани, обект на конкретното изследване. Каква е ролята на икономическите условия и образованието за протичането на модернизационни процеси сред това население?

За целите на настоящия анализ е необходимо експлицирането на термините модернизация и ислямска доктрина. Терминът модернизация се използва за обозначаването на прехода от традиционно към модерно общество, при което религията губи своята роля. Той обозначава трансформацията на традиционните социокултурни отношения и ценности. Ислямската доктрина представлява нормативната рамка на религията, основана на Корана и Сунната. Според Ернст Гелнер² това е т. нар. „висок ислям”, а „ниският” е народната култура, която се изразява в изникването на различни братства и религиозни общности. Съществува объркване между представата за исляма като религия и мюсюлманската култура. Религията ислям се основава на Корана и Сунната а мюсюлманската култура обхваща литература, традиции, социални взаимоотношения и т.н. Проблемът не се състои в това какво представлява ислямът в своята

същност, какво е неговото теологическо ядро, а в разногласията и многообразието от практики на мюсюлманите.

² Malik, Huma “*Modernization, Democracy, and Islam*”, Greenwood Publishing, 2005

Идеята за „обновлението” в исляма

Ислямската доктрина съдържа идеята за обновление, но тя се свързва с реформаторската мисия на пророците, които трябва да върнат отклонилите се общности от правия път, определен от шариата³. Обновлението в исляма се схваща като възстановяване, а не като нововъведение в религиозните и социални принципи. Следователно обновлението по своята същност е връщане към източниците на исляма – Корана и Сунната⁴ и предприемането на самостоятелно усилие иджитхад⁵ за тяхното тълкуване. Ето защо всяко нововъведение „бид’а”⁶ се обявява за грях. Терминът е въведен от „привържениците на хадисите”⁷ и се отнася до всякакви богословско-правни разсъждения и тяхното въвеждане в доктрината или практиката на исляма. Иновацията в религиозния закон е свързана с създаването на нещо, което не е съществувало по времето на Пророка. Съществуват определени видове бид’а : бид’а сайи’а-лошо нововъведение, което е против Корана и Сунната и бид’а хасана- добро нововъведение.

³ Ислямски религиозен закон, основан на комплекса от норми и предписания, заложен в Корана и Сунната. Мюсюлманите го възприемат като цялостен код, определящ начина им на живот във всички сфери-религиозна, обществено-политическа, правна, битова.

⁴ Според ислямската доктрина това е, посоченият от Аллах път, а също така и истинна религия.

⁵ Усилие на богослов или авторитетен улем с цел предлагането на самостоятелно решение по даден религиозно-правен казус.

⁶ Схващане или действие без прецедент по отношение на ранния ислям, най-вече по времето на Пророка.

⁷ Течение сред религиозно-правните школи, което е изключително консервативно във възгледите си. Представителите на това течение настояват за буквалното следване на Корана и Суната и отричат всяко въведение, което накърнява вярата.

Показателно за повелята да се спазва пророческата Сунна и нейната култура е следният цитат от Корана:

„И каквото Пратеника ви даде, вземете го! А каквото ви забрани, оставете го!“ Сура Изселването (Ал-Хашир) 59: 7

Известен хадис⁸, отнасящ се до забраната на нововъведенията в пророческата Сунна гласи: „От Абу Наджих ал-Ирбад, син на Сария, се предават думите: „Пратеника на Аллах, Аллах да го благослови и с мир да го дари, отпрати към нас трогателна проповед, от която сърцата се преизпълниха с боязън и очите се насълзиха. Казахме: „Пратенико на Аллах, това е сякаш прощална проповед. Дай ни завет!“ Той каза: „Давам ви завет да сте богобоязливи пред Аллах, да слушате и да се покорявате, дори и абисински роб да ви е повелител. Който от вас живее [дълго], той ще види много различия, затова трябва да спазвате моята традиция и традицията на напътените праведни заместници халифи. Твърдо се придържайте към нея! И се пазете от нововъведенията! Всяко нововъведение е заблуда“ (Разказан от Абу Дауд и ат-Тирмизи, който го е определил като достоверен и добър хадис).⁹

Знаменията, отнасящи се до възбраната на нововъведенията са много известни, затова ще се спрем на някои от тях:

„Това е Моят път – правият път. Следвайте го и не следвайте пътищата, които ви отделят от Неговия път!...“ Сура Добитъкът (Ал-Анам) 6: 153

⁸ Понятие, което обозначава преданията за делата, думите и намеренията на Пророка Мухаммад.

⁹ Ан-Науауи, „Градината на праведниците“ Превод проф. д-р Цветан Теофанов

„...И какво друго има извън истината освен заблудата?...“ Сура Юнус (Юнус) 10: 32

Хадис за възбраната на нововъведенията гласи: От Джабир, се предават думите: „Когато Пратеника на Аллах, Аллах да го благослови и с мир да го дари, произнасяше проповед, очите му почервенияха, той извисяваше глас и гневът му се засилваше, сякаш предупреждава за [вражеска] войска, и казваше: „Сутринта [ще ви нападнат] или вечерта!“ И казваше: „Аз и Часът [на Съдния ден] бяхме изпратени като тези двата“. Той събираше в едно показалеца и средния си пръст, и казваше: Най-добрата реч е Книгата на Аллах. Най-доброто напътствие е напътствието на Мухаммед, Аллах да го благослови и с мир да го дари. Най-лошите дела са нововъведенията. Всяка новост е заблуда“. После казваше: „Аз имам повече заслуги към всеки вярващ, отколкото самият той към себе си. Който остави имот, той е за близките му, а който остави дълг или потомци, те са моя грижа и са за мен“ (разказан от Муслим).

Всяко нововъведение, което засяга „книгата на Аллах“ и „напътствията на Мухаммад“ е отричано и категоризирано като заблуда. Реформизмът в исляма е призив за изчистването на религията от вредни наслоения. В този ред на мисли Пророкът Мухаммад е един реформатор, който трябва да възстанови истинната ислямска практика и да върне заблудилата се

общност към правия път. Ислямското схващане за обновление и реформация не включва преразглеждане на религиозните догми. Някои богослови са на мнение, че модернизацията трябва да бъде възприета чрез религията, така че мюсюлманите да запазят своята ислямска същност в процеса на глобализация.

Реформацията в исляма е процес на преоценка на ислямската система от догматични, морално-етични и социалнополитически принципи, настъпили в началото на XIXв. Дейците на Реформацията пропагандират възгледите си за обновление на религиозната мисъл с оглед на съвременността и заобикалящата ги действителност. Реформирането на религиозната общност трябва да се съчетае със всички достижения на съвременността. Джамал ад-Дин ал-Афгани¹⁰ смята, че „непознаването от мюсюлманите на истинската им вяра” води до упадък на уммата¹¹. Следователно е необходима реформа „ислах”¹² за да се възобновят благочестивите усилия при тълкуването на източниците на догмата и за да се премахнат заблужденията. Преодоляването на предизвикателствата на заобикалящия свят и съхраняването на вярата изискват самостоятелна и отговорна творческа дейност при разбирането и прилагането на религиозните предписания. Ценностите и идеалите, залегнали в исляма се възхвалят, а атеизмът е остро порицан. Процесът на Реформация е доказателство, че ислямът не е лишена от вътрешна динамика доктрина, неспособна да отчита развитието на човечеството. Мюсюлманите са склонни да участват в модерния свят , но запазвайки своето културно наследство. Традицията е тяхното средство за обовление и модернизация. Ислямът по своята същност е религия и начин на живот. Тя не може да бъде разглеждана теоритично без да се вземе под внимание нейното практическо приложение. Ислямът е идеология, която обхваща всеки един аспект от човешкия живот. Мюсюлманската традиция по нашите земи разкрива разнообразие от обичаи, които до голяма степен са наследени

предислямски практики и се обуславят от пространствени и времеви фактори. Това е причината, поради която екстраполирането на предписанията по отношение на нововъведенията в ислямската доктрина,

¹⁰ Ирански религиозно-политически деец на Реформацията (1839-1897)

¹¹ Ислямската общност

¹² Подобрене; реформа

върху общността на българите мюсюлмани е необосновано. Религиозните предписания, които произтичат от доктрината на исляма не винаги са припознати като наистина ислямски. Българите мюсюлмани имат своя представа за религията която изповядват, защото ислямът е пречупен през техния субективен мироглед. Дори практикуването на религиозни ритуали, които не отговаря на доктрината на исляма е част от тяхната представа и разбиране за исляма. Обобщенията за конкретна мюсюлманска общност на базата на предписанията на Корана и Сунната са неоснователни и водят до изкривяване на социалната картина.

Много изследователи гледат на мюсюлманските общности през ограничена от наложените идеологеми „рамка”, която не им позволява обективно да анализират процесите, протичащи в тези групи от населението. За секуларния, модерен човек осезаемото присъствие на религията в обществения живот е отживелица. За българите мюсюлмани религиозността е част от процеса на модернизация и себеутвърждаване.

Напоследък се появяват различни тези, които се стремят да разкрият причината, поради която мюсюлманските общности изостават. За целта на своя анализ много изследователи прибегват до употребата на клишета като: „Коранът е против нововъведенията и затова мюсюлманските общности се противопоставят на модернизацията”; твърдение, което не почива на аргументи и манипулира общественото мнение. Други твърдят,

че някои култури са по-податливи на модернизация от други. Влиянието на културата върху процеса на модернизация не може да бъде отречено, но абсолютизирането на нейната роля в тези общности е необосновано, защото културата също се мени под влиянието на множество фактори.

Ролята на религията за изграждането на идентичността на българите мюсюлмани

Идентичността е „единство със самия себе си”¹³. Според Мануел Кастелс тя е резултат от „процеса на конструиране на значение на базата на културен атрибут, който получава приоритет над другите.”¹⁴

Конструирането на идентичността използва градивни материали от историята, географията, колективната памет и религиозните откровения. Тя е самоподдържаща се рамка, в която се проявява човешкото поведение. Етничността сама по себе си не може да генерира идентичност. Създаването на етничност е част от политическия процес. Тя се използва като инструмент в политиката, тъй като е извор на социална кохезия.

Религията е онази жизненоважна връзка, чрез която обичаите и церемониите придобиват значимост. Тя е консолидиращ фактор, който чертае границите между отделните групи от населението. Едновременно с това религията и културата, разбрана като форма на заучено поведение определят силата, с която протича интеракцията в дадено общество. В традиционните общности съществува свещенна ценностна ориентация и споделени разбирания. В тях мотивацията за извършването на конкретни действия се основава на уважението към традициите, чиито носители са конкретни личности. Тези общности са консервативни и статични. М. Кастелс дефинира категорията „идентичност на съпротивата”, която се генерира от обезценявани или маргинализирани актьори, които изграждат

защитни окопи за да запазят своите принципи. Идентичността на българите мюсюлмани, която дава основание за прокарването на границата „наши-ваши” е резултат от тяхната религиозна принадлежност.

¹³ Кръстева, Анна „Идентичност, дискурс, власт”, София, 1999, с. 29 (цитат от Хайдегер)

¹⁴ Кастелс, Мануел „Силата на идентичността”, София, 2006, с.19

Тя е повод за гордост, защото това им отрежда принадлежност към малцинството, към определена специфична група. Самоидентификацията на представителите на мюсюлманската общност протича на няколко нива:

- Принадлежност към самобитна, сплотена група на географски принцип;
- Етническа принадлежност;
- Надетническа самоидентификация с мюсюлманската общност;
- Национална идентичност;

Много политически анализатори не откриват рационално обяснение за мотивацията на българите мюсюлмани да подкрепят безусловно политическата партия ДПС и нейният лидер, въпреки излъганите им надежди за по-добър живот.

Първоначално ДПС си постави за цел да приобщи към електората си всички българи мюсюлмани. На локално ниво тази амбициозна цел за съвместно политическо действие между българските турци и българите мюсюлмани се оказа неосъществима. Причините бяха съществуващото деление между отделните групи от населението на етническа основа и междуличностните конфликти. „Отливът” на една част от българите мюсюлмани от електората на ДПС, породен от арогантното отношение на своите „братя по вяра”, не доведе до разклащане на авторитета на лидера на тази партия. Линията на деление между „наши – ваши”, съществува и по отношение на политическите лидери. Българите мюсюлмани не успяват да

се идентифицират с политическите лидери, представители на различни политически сили. Една от причините, поради които българите мюсюлмани все още подкрепят ДПС е фактът, че Ахмед Доган открито демонстрира своята религиозна принадлежност. По този начин той попада в третото ниво на самоидентификация, а именно надетническата самоидентификация на българите мюсюлмани с мюсюлманската общност т.е. българите мюсюлмани се идентифицират с Ахмед Доган по вяра. Дори и да не е представител на „нашите”, той все пак е мюсюлманин. Ислямът създава една обща култура, форма на колективно съществуване, модел на поведение, които ясно очертават особеностите на мюсюлманите на национално ниво. Именно в това се изразява обединяващата роля на религията и нейната консолидираща сила.

q30 На коя от парламентарно представените партии и коалиции имате най-голямо доверие?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 ГЕРБ	76	12,7	12,7	12,7
	2 БСП	62	10,3	10,4	23,0
	3 ДПС	205	34,2	34,2	57,3
	4 Атака	3	,5	,5	57,8
	5 РЗС	3	,5	,5	58,3
	6 Синята коалиция	7	1,2	1,2	59,4
	7 На нито една от тях	156	26,0	26,0	85,5
	8 Не се интересувам от политика	87	14,5	14,5	100,0
	Total	599	99,8	100,0	
Missing	System	1	,2		
Total		600	100,0		

q31 На кого от изброените лидери на партии, представени в сегашното НС, имате най-голямо доверие?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Бойко Борисов	97	16,2	16,2	16,2
	2 Сергей Станишев	41	6,8	6,9	23,1
	3 Ахмед Доган	179	29,8	30,0	53,1
	4 Волен сидеров	2	,3	,3	53,4
	5 Иван Костов	5	,8	,8	54,3
	7 Яне Янев	7	1,2	1,2	55,4

	8 На нито един от тях	182	30,3	30,5	85,9
	9 Не се интересувам от политика	84	14,0	14,1	100,0
	Total	597	99,5	100,0	
Missing	System	3	,5		
Total		600	100,0		

Фактът, че 34,2% от запитаните българи мюсюлмани посочват ДПС като партия, на която имат най-голямо доверие е показателен. А 30,0 % от тях припознават Ахмед Доган като лидер, заслужил най-голямо доверие. Важно е да констатираме факта, че 30,5 % от българите мюсюлмани нямат доверие на нито един от посочените политически лидери т.е. те не откриват политически деец, с когото да се самоидентифицират. Причина за подобно разочарование е и фактът, че голяма част от тях останаха излъгани в надеждите си за светло бъдеще.

Тази тенденция на постоянно разочарование и недоверие в политическите лидери би могло да доведе до трайното оттегляне на българите мюсюлмани от публичността, където протичат политическите процеси. „Отварянето” на тази мюсюлманска общност не е възможно без тя да бъде представена в политическата власт и гражданските организации.

Пътят на модернизацията на българите мюсюлмани минава през традицията - единствено тогава „обновлението” е легитимно. В мултикултурните общества е необходима „политика на признаване”¹⁵ на другия, тъй като идентичността на всеки отделен гражданин е свързана с колективните идентичности на дадена група. Модерната политика се основава на принципа на признаването на културното многообразие и неговото включване в публичната сфера.

¹⁵ терминът се свързва с Чарлс Тейлър, професор по философия и политически науки в McGill University

„Обективизиране” на религията чрез образование

Обективизирането¹⁶ е процес на преосмисляне на религията и постигането на „по-дълбоко” разбиране на идеологията на исляма. За обективизирането допринасят масовото образование, масовата комуникация, които създават „навици на мислене”. Така ислямът започва да се разглежда като система от вярвания, която трябва да бъде разбрана и осмислена, а едва след това приложена.

Обективните условия, в които живее една част българите мюсюлмани се характеризират с висока бедност, безработица и неграмотност. Без да пренебрегваме ролята на културата за модернизацията на тази общност, при подобни социално-икономически условия тази цел е трудно достижима.

q45 Какъв е чистият доход за предходния месец на домакинството Ви?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 До 99 лв.	11	1,8	1,8	1,8
	2 100 - 199 лв.	78	13,0	13,0	14,9
	3 200 - 299 лв.	85	14,2	14,2	29,0
	4 300 - 399 лв.	94	15,7	15,7	44,7
	5 400 - 499 лв.	75	12,5	12,5	57,3
	6 500 - 599 г.	54	9,0	9,0	66,3
	7 600 - 699 г.	33	5,5	5,5	71,8
	8 700 - 799 г.	24	4,0	4,0	75,8
	9 800 - 899 г.	11	1,8	1,8	77,6
	10 900 - 999 лв.	10	1,7	1,7	79,3
	11 1000 - 1199 лв.	5	,8	,8	80,1
	12 1200 - 1399 лв.	1	,2	,2	80,3

	13 1400 - 1599 лв.	3	,5	,5	80,8
	15 1800 - 1999 лв.	1	,2	,2	81,0
	16 2000 - 2250 лв.	1	,2	,2	81,1
	98 Отказ	30	5,0	5,0	86,1
	99 Не зная	83	13,8	13,9	100,0
	Total	599	99,8	100,0	
Missing	System	1	,2		
Total		600	100,0		

¹⁶ Айкелман, Дейл и Джеймс Пискатори „Мюсюлманската политика”, Велико Търново, 2002

q46 Работите ли:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Работа на пълен работен ден	187	31,2	31,2	31,2
	2 Работа на непълен работен ден	22	3,7	3,7	34,9
	3 Не работя, но си търся работа	127	21,2	21,2	56,1
	4 Не работя и не си търся работа	23	3,8	3,8	59,9
	5 Пенсионер съм, но работя	12	2,0	2,0	61,9
	6 пенсионер съм, и не работя	175	29,2	29,2	91,2
	7 Не работя, защото съм учащ	12	2,0	2,0	93,2
	8 Не работя, защото съм домакиня	21	3,5	3,5	96,7
	9 Не работя, защото съм инвалид	6	1,0	1,0	97,7
	10 Друго	14	2,3	2,3	100,0
	Total	599	99,8	100,0	
Missing	System	1	,2		
Total		600	100,0		

q48 Какво е Вашето завършено образование?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Без завършено образование	16	2,7	2,7	2,7
	2 Начално	73	12,2	12,2	14,9
	3 Основно	255	42,5	42,6	57,4
	4 Средно	216	36,0	36,1	93,5
	5 Полувисше	13	2,2	2,2	95,7

	6 Висше	26	4,3	4,3	100,0
	Total	599	99,8	100,0	
Missing	System	1	,2		
Total		600	100,0		

Едва 31,2% от изследваните българи мюсюлмани работят на пълен работен ден. 29,2% не работят, но са в процес на търсене на работа, а 29,2% са пенсионери. Най-голям е процентният дял на домакинствата с месечен доход от 300 до 399лв. – 15,7%.

Резултатите от изследването представят картина на бедност, която несъмнено се отразява върху културата на тази общност. Имайки предвид горепосочените данни, не е обосновано да приписваме на културата и религията на българите мюсюлмани вината за тяхната „изостаналост“.

Нищетата и липсата на образование се проявяват в „навиците на мислене“, в културата. Ето защо е необходим процес на обективизиране не само на религията, но и на културата. Това е възможно най-вече чрез повишаване образоваността и жизнения стандарт на това население.

Фактът, че една част от българите мюсюлмани живеят изолирано е резултат от непоследователната държавна политика по отношение на мюсюлманската общност в България. Националната политика не само, че не се ангажира да приобщи това население и да подпомогне неговото самоидентифициране с българското, а напротив допуска деструктивното влияние на религиозни фондации и мисионерски дейци.

Според проведеното проучване 38,7% от българите мюсюлмани вярват на Главното мюфтийство като институция, представляваща мюсюлманите в България; тенденция, която се обяснява по-скоро с факта, че главният мюфтия е представител на тази общност, а не толкова заради

добрия имидж на тази институция сред мюсюлманите. Аргумент в полза на това твърдение е 74%-товата подкрепа за мюфтията - българин мюсюлманин. Изследваните българи мюсюлмани утвърждават своята идентичност чрез религията. 41 % от тях подкрепят идеята за вероучението като задължителна дисциплина в училище.

Смятате ли, че вероучението трябва да бъде въведено като задължителна учебна дисциплина в училище?

Тази реалност не ги прави по-малко модерни от нас, защото това е схващането на българите мюсюлмани за модернизация. Това са традиционни общества, където идентичността е даденост и не подлежи на промяна. Модернизацията е постижима чрез повишаването на стандарта на живот и образоваността на това население. Именно образованието ще подпомогне създаването на елит, който българите мюсюлмани да припознаят като свой. Без наличието на образовани кадри, включването на

българите мюсюлмани в публичния живот и политиката е немислимо. Това население има нужда от модернизация, която да признае и запази техните традиции, а не да им наложи готови рамки на поведение, чиято необходимост те не чувстват.

Ползвана литература

1. Ремонд Рене. „Религия и общество в Европа”, София, 2006
2. Кръстева, Ана. Идентичности. Дискурс. Власт, София 1999
3. Ан-Науауи, „Градината на праведниците” Превод проф. д-р Цветан Теофанов
4. Кастелс, Мануел. „Силата на идентичността”, София, 2006,
5. Айкелман, Дейл и Джеймс Пискатори. „Мюсюлманската политика”, Велико Търново, 2002
6. Евстатиев, Симеон. „Ислямът кратък справочник”, София, 2007
7. Теофанов, Цветан. „Превод на Свещения Коран”, София, 2006
8. Malik, Huma. “Modernization, Democracy, and Islam”, Greenwood Publishing, 2005
9. Pipes, Daniel. “In the path of God”, USA, 2003 Second printing
10. Roy, Olivier. “Globalized Islam” Columbia university press, 2004

